

نمایه و نمایه سازی

نوشته: احمد میرزاده

مقدمه:

افزایش سریع حجم مدارک و توسعه رشته های علمی موجب پیدایش روشهای گوناگونی برای ضبط محتوای اطلاعاتی آنها شده است. برای محققانی که در زمینه های گوناگون علمی دست در کار پژوهش هستند مطالعه کلیه مدارکی که در زمینه تخصص آنها منتشر شده امکان پذیر نیست. حتی در بسیاری از موارد فرصت مطالعه چکیده مقاله ها و گزارشهای تحقیقی نیز میسر نمی باشد. علاوه بر این چه بسیار تحقیقاتی که در نقاط مختلف جهان بعمل آمده و نشانه ای از آنها در دست نیست. با توجه به موارد فوق و بمنظور جلوگیری از دوباره کاری و ایجاد سرعت و دقت در فعالیتهای پژوهشی، صاحبان نظران دانش اطلاع رسانی بر آن شدند تا با استفاده از وسائل متعدد از هر مدرک علمی نشانه ای بدست دهند. از هر مدرک علمی می توان بطریق گوناگون نشانه هائی بدست داد که مؤلف، عنوان، سازمان تحقیقاتی یا ناشر، چکیده راهنما و یا چکیده تمام نما و ... از آنجمله اند:

بعلت حجم فراوان این قبیل مدارک و فشردگی محتوای اطلاعاتی آنها از طرفی و لزوم دسترسی فوری به مندرجات آن از طرف دیگر باید نشانه هائی را که در بالا به آن اشاره کردیم حتی المقدور ساده تر و خلاصه تر در اختیار محققین قرار گیرد.

این چنین فعالیتی را که ما امروزه تحت عنوان "نمایه سازی" می شناسیم وظیفه اساسی بسیاری از مراکز اطلاعاتی و انتشاراتی جهان است. نمایه هائی که در نشریاتی نظیر *Chemical Abstract, Science Citation Index* یا *Bio Research Index* و نظایر آن ملاحظه می کنیم نمونه هائی از اهمیت این فعالیت بشمار می آید.

توسعه فعالیتهای نمایه سازی تنها به مدارک علمی محدود نمی گردد بلکه نشانه هائی از اختراعات ثبت شده، ترکیبات جدید شیمیائی، محصولات جدید و مشخصات محققین نیز در حوزه فعالیتهای نمایه سازی است.

تاریخچه:

تا چند قرن پیش مجموعه دانشهای ثبت شده بسیار کم بود. تعداد کمی کتاب نوشته شده بود که هر کدام در یک یا دو موضوع از مجموعه دانشهای بشری کشف شده قابل گنجاندن بود.

قرن هیجدهم برای دنیا تغییرات زیادی را همراه داشت که قسمت مهمی از آن پیدایش مفهوم رده بندی در طبیعت بوده است. فهرستنویسی و رده بندی یکی از هدفهای مهم علوم شد و اهمیت فراوانی یافت و امید به آنکه روزی تمام دانشهای لازم برای شناخت جهان مادی کامل شده و بتوانند در سیستمهای رده بندی طبیعی و ساخت بشر جای گیرند یکی از رویاهای قرن شد.

سیستمهای رده بندی بر پایه انگیزه ایجاد سلسله مراتب یا رده هائی در دانش و سازمان دادن تمام دانشها در یک سیستم بسته بوجود آمد. تحولات بعدی علوم، سیستمهای رده بندی را در شرایط کم اهمیت تری قرار دادند. عبارت دیگر تحولات خود علوم، رده بندی آنها را تحت تاثیر قرار داد. هر چند نشانه های اعتبار زیادی که این سیستم ها در آن دوره بدست آورده اند هنوز پابرجاست. صرف نظر از روشهای گوناگون رده بندی، سال ۱۹۵۰ را باید مبدا تحول در نظریه نمایه سازی دانست. ابتدا مارتیمرتاب^۱ نمایه سازی هما را گسترش داد و سپس کاربرد ماشینهای حسابگر بمنظور کمک به تولید و ساخت نمایه مطرح گردید. بعضی ها این تحول را صرفاً یک کشف مجدد پدیده هائی که از گذشته در دانش کتابداری هم وجود داشته تلقی کرده اند. لازم به توضیح است که این یک تفسیر غیر منصفانه درباره این تحولات می باشد.

متخصصین دانش اطلاع رسانی ممکن است بعضی از نظریه های موجود علم کتابداری را مجدداً عنوان کرده باشند ولی نکته مهم در این است که آنها این کشف مجدد را در راه های جدیدی بکار گرفته اند که امکانات نظری در این رشته خاص را وسعت بخشند.

تعریف نمایه سازی

نمایه سازی سنتی شکلی ساده اساسی ترین کلمات متن را جمع آوری می کند، آنها را بر حسب حروف الفبا مرتب می نماید و با هر کلمه شماره صفحه یا صفحات حاوی اطلاعات مورد نظر را مشخص می سازد. این ساده ترین سطح نمایه سازی است که صرفاً به جمع آوری کلمات می پردازد و خواننده را به صفحات مورد نظر ارجاع می دهد. در صورتی که از این سطح فراتر رویم و جنبه های علمی نمایه سازی را مورد توجه قرار دهیم، نمایه سازی را می توانیم بشکل زیر تعبیر کنیم:

”ثبت و ضبط محتوای اطلاعاتی مدارک با استفاده از کلیه روشها و دستورالعمل ها بمنظور سازمان دادن اطلاعات بقصد سهولت بازیابی“ چنین برداشتی از نمایه سازی چندین فعالیت متفاوت را موجب می گردد: استخراج محتوای اطلاعاتی، ثبت محتوای اطلاعاتی، کاربرد روشهای گوناگون ذخیره و بازیابی اطلاعات و ایجاد یک بایگانی متناسب.

نظر به اهمیت رده بندی دهدهی جهانی در ذخیره و بازیابی اطلاعات و کاربرد فراوان آن در مرکز مدارک علمی، بقیه مطالب این مقاله اختصاص به توضیح و تشریح کلی این روش رده بندی خواهد داشت و در شماره های بعد همزمان با ارائه نظریه های جدید نمایه سازی از مراحل و روشهای گوناگون نمایه سازی بحث خواهد شد.

رده بندی دهدهی جهانی (یو-دی-سی)^۲

سرچشمه پیدایش سیستم رده بندی دهدهی جهانی (یو-دی-سی) در تعقیب کوشش بی نتیجه ای بود که بمنظور تهیه نمایه کارت از دانش بشری در ادامه کار کنفرانس بین المللی بروکسل در سال ۱۸۹۵ بعمل آمد. پیشنهاد دهندگان اصلی در این زمینه دو نفر بلژیکی بنامهای پل اتلت^۳ و هنری لافونتن^۴ بودند.

^۱ Martimer Taub

^۲ Universal Decimal Classification

^۳ Paul Otlet

^۴ Henri La Fontaine

موسسه کتابشناختی^۵ در نتیجه کنفرانس فوق بوجود آمد و این موسسه را ما امروزه تحت عنوان فدراسیون بین المللی دکوماناسیون^۶ می شناسیم. فعالیتهائی در زمینه تهیه نمایه کارتی شروع شد ولی چنین طرحی با این هدف که کتابها، مدارک و مقالات سنگین مجلات را در تمام زمینه ها و از تمام کشورها فهرست کند بوضوح محکوم به شکست بود. نمایه کارتی سرانجام از بین رفت ولی "یو-دی-سی" بشکلی وسیع بعنوان مهمترین جدول طبقه بندی در کتابخانه های صنعتی جهان مورد استفاده قرار گرفت.

مبتکرین این فکر توانسته بودند طرح طبقه بندی کاملاً جدیدی را ایجاد کنند و یا بهرحال طرح طبقه بندی قابل دوامی را بوجود آورند. در سال ۱۸۹۵ تنها یک طرح طبقه بندی مستدل وجود داشت که می توانست بعنوان پایه کار مورد استفاده قرار گیرد و آن طبقه بندی دهدهی ملویل دیوئی بود. وجود امکانات تقسیمات دهدهی و وضوح و سادگی بکار گرفتن شماره ها، استفاده از آن برای طرح "یو-دی-سی" مناسب ساخت.

اولین ویرایش کار "یو-دی-سی" بزبان فرانسه در سال ۱۹۰۵ آماده انتشار شد و تا بحال هیچ مجموعه کاملی از "یو-دی-سی" به زبان انگلیسی منتشر نشده و فقط ویرایش سوم خلاصه "یو-دی-سی" به زبان انگلیسی در سال ۱۹۶۱ منتشر شده است. جدول گسترده برای بسیاری از رشته های مورد نیاز کتابخانه های صنعتی منتشر شده است مثلاً برای تمام رشته های علوم خالص، اگر چه بسیاری از آنها نیاز به تجدید نظر فوری دارند.

لازم به یادآوری است که واژه "جهانی" در طبقه بندی "یو-دی-سی" دارای سه معنی مختلف است: ۱- تمام کشورها را در بر می گیرد ۲- تمام دانشها را در بر می گیرد و از همه مهمتر ۳- امکان هر نوع ترکیبی را بین مفاهیم و موضوعات بوجود می آورد. "یو-دی-سی" همان پایه هائی را که دیوئی برای طبقه بندی موضوعات پذیرفته است (نه طبقه اصلی و یک طبقه برای کلیات) قبول کرده اما به حداقلی که دیوئی برای ارقام هر عدد در نظر گرفته قائل نیست. (اعداد سه رقمی) بعنوان مثال تکنولوژی با عدد 6 و مهندسی با عدد 62 مشخص می گردد. باین ترتیب این مزیت را می توان برای شماره های "یو-دی-سی" قائل شد که مثلاً از شماره 620 بعنوان یکی از شماره های فرعی 62 استفاده کرده است. حال آنکه دیوئی 6 و 62 را بکار نمی برد.

وجود علائم و جداول کمکی در جدول طبقه بندی "یو-دی-سی" موجب شده است که بتوان مدارک علمی فوق العاده اختصاصی را بطور دقیق با شماره های "یو-دی-سی" مشخص نمود. از مهمترین علائمی که در این زمینه می توان نام برد، دو نقطه^۷ است که بمنظور نمایش ارتباط بین موضوعات از آن استفاده می شود. بعنوان مثال تولیدات کشاورزی را می توانیم با شماره 338:63 نمایش دهیم که شماره 338 مشخص کننده تولید و در قالب وسیعتری اوضاع و احوال اقتصادی و شماره 63 مشخص کننده کشاورزی است. برای اینکه مطلبی از دست نرود بهتر است که به تعداد شماره ها مدخلهای جدید ساخت و اقتصاد کشاورزی را یکبار با شماره 338:63 و یکبار با شماره 63:338 نمایش داده بدیهی است در صورتیکه تعداد شماره ها زیاد باشد و مطلب خاصی مثلاً با شماره 620:532:338:511 نمایش داده شود، برای اینکه برای هر شماره یک مدخل جدید داشته باشیم تعداد مدخلهای از روی فرمول زیر محاسبه می گردد:

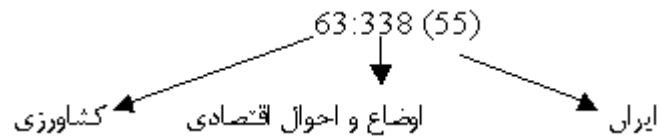
$$P_n = n(n-1)(n-2)(n-3) \dots \times 1 = 1 \times 2 \times 3 \dots \times n = n!$$

↑ تعداد مفاهیم
↑ تعداد حالات

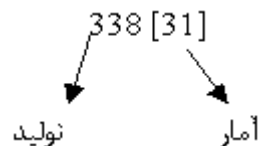
⁵ Institute de Bibliographie

⁶ International Federation of Documentation (FID)

بعنوان مثال تعداد مدخلها برای یک مجموعه پنج شماره ای نظیر 621:654:677:620.5:629.1 عبارتست از $1 \times 2 \times 2 \times 4 \times 5 = 12$ حالت به منظور احتراز از فراوانی مدخلها بهتر است یک چنین مجموعه ای با شماره ای شروع شود که نمایش دهنده مهمترین قسمت یک مدرک علمی است. بعنوان مثال اگر مدرکی از تاثیر کشاورزی در اقتصاد ایران بحث کرده باشد و موضوع اصلی بحث تحولات وضع کشاورزی ایران باشد در این صورت کشاورزی موضوع اصلی بوده و اقتصاد در درجه دوم اهمیت قرار خواهد گرفت. لذا چنین مدرکی را با شماره

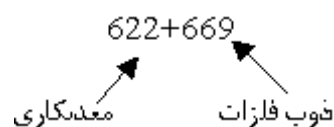

مشخص می کنیم و در فهرست مطالب هر دو ترتیب شماره یعنی 63:338, 338:63 را ذکر خواهیم کرد. از گروهها برای نمایش روابط تابعی استفاده می شود. بعنوان مثل تحقیق آماری تولید را می توان با شماره

نمایش داد.⁷

روابط بین موضوعات را براحتی می توان با گروهها مشخص نمود و باین ترتیب شماره ایده آل را برای مطلب دو پرانتز (()) بجای گروهها در مواردی که ماشین تحریر گروهها ندارد استفاده نمود. اگر چند مفهوم را بخواهیم با هم نمایش دهیم بطوریکه شماره های آنها متوالی باشند از علامت ممیز فارسی استفاده می کنیم مثلا اگر مدرکی از حرارت نور و صدا بحث کرده باشد، شماره چنین مدرکی 534/536 است که از سه شماره 534 صدا، 535 نور و 536 حرارت تشکیل شده است که در حالیکه علامت بعلاوه برای نمایش مفاهیمی است که در "یو-دی-سی" شماره آنها بدنبال هم نیست و یا بعبارت دیگر از نظر رده بندی دانش بشری زیاد بهم مربوط نیستند. بنابراین برای نمایش مفهوم مدرکی که درباره معدنکاری و ذوب فلزات بحث کرده باشد (بدون ذکر تاثیر یکی در دیگری) با شماره

باید نشان داده شود.

زبان یک مدرک را می توان در صورت نیاز با علامت مساوی نمایش داد مثلا شماره $332=30$ نمایشگر مدرکی است که درباره بانکداری بزبان آلمانی نوشته شده است.

⁷ اخیرا بجای استفاده از علامت گروهها از نشانه چهار نقطه:: استفاده می شود و شماره ای که بعد این علامت واقع می گردد هیچگاه مدخل اصلی نخواهد شد.

پرانتر هم برای نمایش فرم ادبی و هم برای نمایش محل جغرافیایی بکار می رود بعنوان مثال یک دائره المعارف پزشکی با شماره 61(03) و یک مجله پزشکی با شماره 61(05) و مدرکی که درباره پزشکی ایران بحث کرده باشد با شماره 61(55) مشخص می گردد.

برای تعیین مناطق جغرافیایی و یا مشخص کردن کشورها از شماره هائی که در جدول کمکی مربوط وجود دارد می توان استفاده کرد. بعنوان مثال روستایی با (202-) و یا ایران با (55) مشخص می گردد.

تاریخ در "یو-دی-سی" با علامت " " مشخص می شود مثلاً سال ۱۹۷۳ با "۱۹۷۳" دهه ۱۹۷۰ با "۱۹۷" و قرن بیستم با "۱۹" مشخص می گردد.

اگر مطلبی از نقطه نظر خاصی مورد بحث قرار گرفته بود می توان آن نقطه نظر خاص را با شماره مخصوص آن که با دو صفر (00) شروع می شود به شماره اصلی افزود. بعنوان مثال تحقیق در صنایع ذوب فلزات با شماره 669.001.3 نشان داده می شود.

مثال دیگری در همین زمینه به روشن شدن مطلب کمک بیشتری می کند: مدیریت در صنایع برق را با شماره 621.3:658 نمایش می دهیم. این شماره را باید در بین شماره های 621.3:63 که کاربرد مهندسی برق در کشاورزی و شماره 621.3:69 که کاربرد مهندسی برق در ساختمان است قرار دهیم که در هر صورت جای مناسبی برای قرار دادن مدیریت در صنایع برق نیست.

در حالیکه اگر به همین شماره ها، شماره های نقطه نظر را اضافه کنیم خواهیم دید با اضافه کردن شماره از نقطه نظر کاربرد که 002. و از نقطه نظر مدیریت که 008. می باشد ترتیب بایگانی این سه موضوع بشکل زیر در خواهد آمد که بمراتب منطقی تر است.

621.3.002:63	کاربرد مهندسی برق در کشاورزی
621.3.002:69	کاربرد مهندسی برق در ساختمان
621.3.008:658	مدیریت در صنایع برقی

نژاد و ملیت را می توان با علامت (=0/=9) نشان داد بعنوان مثال فعالیت اعراب در صنایع مهندسی با شماره 62.007(=927) نمایش داده می شود (62 شماره مهندسی، 007 شماره پرسنل ها از جدول نقطه نظر ها و 927(=) شماره اعراب است). تمام علائم و شماره ها کمکی که تا حال به آن اشاره کردیم در مورد هر موضوعی در "یو-دی-سی" می تواند بکار رود. اما سه دسته از شماره های کمکی که ما آنرا "شماره های کمکی مخصوص" می خوانیم فقط در مورد طبقات خاصی از دانش بشری قابل استفاده هستند. این علائم عبارتند از خط تیره، صفر و ویرگول.

در زیر طبقه 62، خط تیره 52 همیشه بمعنی "کنترل خودکار" و "یا خودکاری" بکار می رود و در شماره 629 که مربوط به مهندسی حمل و نقل است 018. همواره بمعنی تجهیزات راهنمایی است. بعنوان مثال خودکاری در صنایع سازنده کشتی که با شماره 629.12-52 مشخص می شود فقط در فهرست موضوعی یک محل را اشغال می کند حال آنکه اگر قرار باشد از علامت دو نقطه برای نمایش این موضوع استفاده کنیم و همین موضوع را با شماره 621-52:629-12 نشان دهیم اولاً دو مدخل بوجود آورده ایم و علاوه بر آن تمام جنبه های مربوط به خودکاری را باید به شماره 621 متصل کنیم. هر چند همانطور که در بالا اشاره شد در مواردی که از دو نقطه (:) استفاده می کنیم فهرست ما می تواند جنبه های پنهانی موضوعات را مشخص کند. برای روشن شدن این مطلب به مثال زیر توجه کنید:

629.13-52 خودکاری در مهندسی هواپیما

629.2-52 اتومبیل " " "

629.12-52 کشتی " " "

9

629.13.018 علائم راهنما در مهندسی هواپیما

629.2.018 اتومبیل " " " "

629.2.018 کشتی " " " "

در "یو-دیسی" آپوستروف مورد استفاده محدودتری دارد. با یک مثال از شماره 549 می توان به توجیه این مطلب کمک نمود. شماره 549 مشخص کننده ترکیبات معدنی است که از ترکیب تعدادی عنصر بدست آمده است. شماره 549.621 شماره آلومینیوم و 549.711 شماره منگنز است بنابراین ترکیب آلومینیوم و منگنز با شماره 549.621.711 مشخص خواهد شد.

هر موضوعی را می توان بشکل الفبایی در قالب "یو-دی-سی" طبقه بندی کرد بعنوان مثال 629.11 شماره خودرو است که می تواند بر حسب حروف الفبا نام سازندگان آن طبقه بندی گردد مثلا:

629.11 General motors

629.11 Iran National

نکته مهم درباره علائم و شماره های کمکی تغییرپذیری فراوان آنها است که اجازه می دهد هیچ قاعده خاصی را نتوان برای کاربرد آنها بکار گرفت، هر چند یک دستور پیشنهادی در خلاصه انگلیسی "یو-دی-سی" ارائه شده است. با توجه به این عدم یکنواختی بعنوان مثال روابط صنعتی در انگلستان در قرن بیستم را می توان بشکل 331.1"19"(410) و یا (410) 331.1 نشان داد که در هر حال ترتیب قرار گرفتن شماره ها دال بر امنیت نسبی زمان بر مکان یا عکس آن از طرف یک مرکز دکومانتاسیون است. مجددا مثال دیگری با همان شماره 331.1 بنظرتان می رسد. این شماره بر حسب موضوعات مختلف به اجزائی تقسیم می شود که عبارتند از: قراردادهای کارگری با شماره 331.116 شرایط کار با شماره 331.14 و حکمیت با شماره 331.155 و غیره. اما اگر یک مرکز دکومانتاسیون مایل باشد که کلیه مدارک مربوط به روابط صنعتی کشور خاص را صرف نظر از جنبه های گوناگون و فرعی آن پیش هم قرار دهد شماره های فوق را می توان به این شکل پشت سر هم بایگانی کرد.

331.1(55) روابط صنعتی در ایران

331.1(55)16 قراردادهای کارگری در ایران

331.1(55)4 شرایط کار در ایران

331.1(55)55 حکمیت-کار-ایران

چگونگی بایگانی علائم

چون علائمی که در "یو-دی-سی" بکار برده می شوند هیچ ارزش ترتیبی ندارند لازم است برای آنها یک ترتیب بایگانی قراردادی قائل شد.

ترتیب بایگانی علائم "یو-دی-سی" بقرار زیر است:

علائم	شماره	
+	624+69	مهندسی ساختمان و صنایع
/	624/625	مهندسی ساختمان (شامل مهندسی راه و راه آهن)
.	624	مهندسی ساختمان
:	624:63	مهندسی ساختمان در کشاورزی
()	624(51)	کاربرد ریاضیات در مهندسی ساختمان
=	624=952	مدرکی درباره مهندسی ساختمان به زبان ژاپنی
(01/09)	624(05)	مجله ای درباره مهندسی ساختمان
(1/9)	624(55)	مهندسی ساختمان در ایران
(=)	624(=927	فعالیت اعراب در مهندسی ساختمان
“ “	624”19“	مهندسی ساختمان در قرن بیستم
A/Z	624 Armeh Co	فعالیت شرکت آرمه در مهندسی ساختمان
.00	624.003	مهندسی ساختمان از نقطه نظر اقتصادی
-	624-78	حفاظت در مهندسی ساختمان
.0	624.05	تعیین وضع زمین برای ساختمان

در صورتیکه از آپوستروف استفاده شود، محل بایگانی آن بعد از خط تیره است. همانطور که ذکر شد تقسیمات زمانی می تواند در صورت ترجیح قبل از تقسیمات مکانی قرار گیرد. دو مطلب دیگر در این زمینه قابل یادآوری است: علامت مربوط به زبان باید حتما بعد از شماره ساده (بدون علامت) بایگانی شود، لذا یک کتاب آلمانی در رشته مهندسی ساختمان از یک کتاب مهندسی ساختمان که بزبان انگلیسی نوشته شده است مجزا می گردد، زیرا در یک کتابخانه انگلیسی تاکید روی زبان انگلیسی نیست. نکته دوم قرار گرفتن ممیز فارسی بعد از بعلاوه است در صورتیکه علامت ممیز فارسی نسبت به بعلاوه کلی تر می باشد.

همانطور ذکر گردید "یو-دی-سی" اول بار برای طبقه بندی نمایه های کارتی شکل مورد استفاده واقع شد و امروزه بعنوان یک طبقه بندی بین المللی استاندارد بکار می رود و تولید و بازاریابی آن با سازمانهای ملی استاندارد کشورهایی است که از این سیستم استفاده می کنند. در انگلستان این کار توسط موسسه استانداردهای انگلستان که به اسم استاندارد انگلیسی⁸ ۱۰۰۰ معرف است منتشر می گردد. در شوروی از "یو-دی-سی" برای طبقه بندی مدارک مربوط به علوم و تکنولوژی استفاده می شود و از سال ۱۹۶۳ کاربرد "یو-دی-سی" در این کشور اجباری شده است ولی هرگز در ایالات متحده استفاده از آن جنبه عمومی بخود نگرفته، اگر چه در سال ۱۹۶۳ در مدرکی بنام "راهنمای جهانی خدمات چکیده نویسی و نمایه سازی در علوم و تکنولوژی" که توسط کتابخانه کنگره منتشر شد از شماره های "یو-دی-سی" استفاده شده بود.

⁸ British Standards 1000

با توجه به روند فعالیتهای دکومانتاسیون در انگلستان ملاحظه می شود که لاقلاً در کتابخانه های صنعتی این کشور، نمایه سازی جنبه ای و یا نمایه سازی همارا بیش از "یو-دی-سی" مورد استفاده داشته است. در ایران ابتدا موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران و از "یو-دی-سی" برای طبقه بندی استانداردها استفاده کرد و سپس مرکز مدارک علمی موسسه تحقیقات و برنامه ریزی علمی و آموزشی بعد از مطالعاتی که در جهت کاربرد روشهای مختلف طبقه بندی برای ذخیره، بازیابی و اشاعه اطلاعات علمی بعمل آورد سرانجام جداول طبقه بندی "یو-دی-سی" را برگزید و در حال حاضر برای کلیه فعالیتهای دکومانتاسیون این مرکز از شماره های "یو-دی-سی" استفاده می شود.

بهر صورت اگر چه مزایای متعددی را می توان برای جدول طبقه بندی دهدهی جهانی "یو-دی-سی" بر شمرده معذالک عدم هماهنگی آن با گسترش علوم و فنون یکی از معایب عمده این طبقه بندی است.

منابع مورد استفاده

1. American Documentation Institute. New York Sessions
: Drexel Press, 1967.
2. course held in Sep. 1967 at the school of librarianship College of
commerce, edited by k. G. B. Bakewell. London: Clive Bingley, 1968.
3. London: British Standards Institution, 1961. rd rev. ed.

[ابتدای صفحه](#)